

دانشگاه علامه طباطبائی
دانشکده حقوق و علوم
سیاسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد
رشته حقوق ارتباطات

ویژگی‌های رسیدگی به جرایم مطبوعاتی

استاد راهنما
دکتر بهزاد رضوی فرد

استاد مشاور
دکتر حسنعلی مؤذن‌زادگان

نگارنده
زهرا علی‌بخشی

سال تحصیلی 1390-1391
تاریخ دفاع تابستان 1390

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فهرست مطالب

چکیده

مقدمه ..... ز

1. بیان مسأله 1
2. پیشینه تحقیق 4
3. سؤالات تحقیق 5
4. فرضیه‌های تحقیق 5
5. تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی تحقیق 5
6. روش تحقیق 8
7. سازماندهی تحقیق 8

بخش اول: کلیات مربوط به جرایم مطبوعاتی 9

فصل اول: تبیین مفاهیم جرایم مطبوعاتی 12

- گفتار اول: مفهوم جرم 12
- گفتار دوم: مفهوم و ویژگی‌های مطبوعات 14
- بند اول: مفهوم لغوی مطبوعات 14
- بند دوم: مفهوم مطبوعات در اندیشه‌های حقوقی 15
- بند سوم: مفهوم قانونی مطبوعات 17
- الف) تعریف مطبوعات در متون قانونی قبل از انقلاب 17
- ب) تعریف مطبوعات در متون قانونی پس از انقلاب 19
- بند چهارم: ویژگی‌های مطبوعات 22
- گفتار سوم: مفهوم آزادی مطبوعات 23
- گفتار چهارم: مفهوم جرایم مطبوعاتی 27
- بند اول: تعریف عام جرایم مطبوعاتی 29
- بند دوم: تعریف خاص جرایم مطبوعاتی 29
- بند سوم: تعریف قانونی جرایم مطبوعاتی 30

فصل دوم: مبانی و تاریخچه جرایم مطبوعاتی در حقوق ایران 33

- گفتار اول: مبانی جرایم مطبوعاتی 33
- بند اول: حراست از آزادی بیان و آزادی قلم 33
- بند دوم: حراست از نظم عمومی و امنیت 35
- بند سوم: حراست از حریم خصوصی 37
- بند چهارم: حراست از شعائر دینی و اخلاق حسنه 38

- 38 ..... الف) توهین به دین و مقدسات دینی
- 39 ..... ب) انتشار مطالب و عقاید ضد دینی
- 39 ..... 1. دیدگاه سنتی
- 39 ..... 2. دیدگاه مدرن
- 40 ..... گفتار دوم: تاریخچه جرایم مطبوعاتی در حقوق ایران
- 40 ..... بند اول: جرایم مطبوعاتی در قوانین قبل از انقلاب
- 40 ..... الف) جرایم مطبوعاتی در متمم قانون اساسی مشروطیت
- 41 ..... ب) جرایم مطبوعاتی در قوانین عادی
- 46 ..... بند دوم: جرایم مطبوعاتی در قوانین بعد از انقلاب
- 46 ..... الف) جرایم مطبوعاتی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب
1358/11/1
- 47 ..... ب) جرایم مطبوعاتی در قوانین عادی
- 55 ..... فصل سوم: مسئولیت کیفری در جرایم مطبوعاتی**
- 55 ..... گفتار اول: تعریف مسئولیت کیفری
- 56 ..... گفتار دوم: نظریه‌های موجود در خصوص مسئولیت کیفری جرایم مطبوعاتی
- 57 ..... بند اول: نظریه مسئولیت جمعی (تضامنی)
- 57 ..... بند دوم: نظریه مسئولیت ترتیبی
- 59 ..... بند سوم: نظریه مسئولیت شخص واحد
- 59 ..... گفتار سوم: بررسی سیر تاریخی و تحولات قانون‌گذاری در عرصه مسئولیت
کیفری
- 61 ..... بند اول: تحولات مسئولیت کیفری قبل از پیروزی انقلاب اسلامی
- 66 ..... بند دوم: تحولات مسئولیت کیفری بعد از پیروزی انقلاب اسلامی
- 70 ..... گفتار چهارم: مسئولیت کیفری افراد مسئول در قانون مطبوعات ایران
- 70 ..... بند اول: مسئولیت کیفری صاحب امتیاز
- 70 ..... الف) مسئولیت کیفری صاحب امتیاز در قوانین سابق ایران
- 70 ..... ب) مسئولیت کیفری صاحب امتیاز در قوانین فعلی ایران
- 73 ..... بند دوم: مسئولیت کیفری مدیر مسئول
- 73 ..... الف) مسئولیت کیفری مدیر مسئول در قوانین سابق ایران
- 74 ..... ب) مسئولیت کیفری مدیر مسئول در قوانین فعلی ایران
- 77 ..... بند سوم: مسئولیت کیفری نویسنده
- 77 ..... الف) مسئولیت کیفری نویسنده در قوانین سابق ایران
- 78 ..... ب) مسئولیت کیفری نویسنده در قوانین فعلی ایران
- 81 ..... بند چهارم: مسئولیت کیفری سایر دست‌اندرکاران
- 81 ..... الف) مسئولیت کیفری سایر دست‌اندرکاران در قوانین سابق ایران

83 (ب) مسئولیت کیفری سایر دست اندرکاران در قوانین فعلی ایران ...

بخش دوم: صلاحیت مراجع قضایی و آیین رسیدگی به جرایم

86 مطبوعاتی .....

فصل اول: انواع صلاحیتها و مراجع صالح به رسیدگی جرایم مطبوعاتی .....

89 گفتار اول: انواع صلاحیتها .....

89 بند اول) صلاحیت ذاتی .....

98 بند دوم: صلاحیت محلی .....

101 بند سوم: صلاحیت شخصی .....

104 گفتار دوم: مراجع صالح برای رسیدگی .....

107 بند اول: هیأت نظارت بر مطبوعات .....

110 بند دوم: دادگاه عمومی .....

112 بند سوم: دادگاه انقلاب .....

114 بند چهارم: دادگاه ویژه روحانیت .....

123 بند پنجم: دادگاه نظامی .....

126 بند ششم: دادگاه کیفری استان .....

128 گفتار سوم: نحوه تجدیدنظر در آراء صادره از سوی مراجع صلاحیتدار ...

130 گفتار چهارم: اختلاف در صلاحیت .....

131 بند اول: صلاحیت رسیدگی به جرایم مطبوعاتی در حقوق داخلی .....

132 الف) اختلاف در صلاحیت میان دادگاه کیفری استان و دادگاه نظامی

133 ب) اختلاف در صلاحیت میان دادگاه کیفری استان و دادگاه انقلاب ..

133 ج) اختلاف در صلاحیت میان دادگاه نظامی و دادگاه انقلاب .....

د) اختلاف در صلاحیت میان دادگاه کیفری استان و دادگاه ویژه

134 روحانیت .....

136 ه) اختلاف در صلاحیت میان دادگاه نظامی و دادگاه ویژه روحانیت .

و) اختلاف در صلاحیت میان دادگاه انقلاب و دادگاه ویژه روحانیت .

139 بند دوم: صلاحیت رسیدگی به جرایم مطبوعاتی در حقوق بینالملل .....

142 فصل دوم: اصول دادرسی مشترک در جرایم مطبوعاتی و سایر جرایم .....

142 گفتار اول: اصل عادلانه بودن دادرسی .....

145 گفتار دوم: اصل استقلال دادگاه و قاضی .....

146 گفتار سوم: اصل برائت .....

149 گفتار چهارم: اصل قانونی بودن جرم و مجازات .....

153 بند اول: قاعده عطف به ماسبق نشدن قوانین جزایی .....

155 بند دوم: تفسیر قوانین جزایی به نفع متهمان .....

157	گفتار پنجم: حق داشتن وکیل (حق دفاع وکیل)
159	گفتار ششم: اصل مدلل و مستند بودن احکام دادگاه‌ها
161	گفتار هفتم: حق تجدیدنظر خواهی
168	فصل سوم: آیین دادرسی مختص جرایم مطبوعاتی
169	گفتار اول: تعقیب و تحقیقات مقدماتی جرایم مطبوعاتی
173	گفتار دوم: علنی بودن دادگاه‌های مطبوعاتی
173	بند اول: اصل علنی بودن از منظر قانون اساسی
175	بند دوم: اصل علنی بودن از منظر قوانین عادی
177	بند سوم: موارد غیرعلنی دادگاه
177	الف) حقوق جامعه
179	ب) حقوق افراد
181	گفتار سوم: هیأت منصفه جرایم مطبوعاتی
182	بند اول: پیشینه و تعریف هیأت منصفه در حقوق ایران
182	الف) پیشینه هیأت منصفه در حقوق ایران
183	1. پیشینه هیأت منصفه در قوانین قبل از انقلاب اسلامی
188	2. پیشینه هیأت منصفه در قوانین بعد از انقلاب اسلامی
197	ب) تعریف هیأت منصفه
197	1. تعریف لغوی هیأت منصفه
198	2. تعریف اصطلاحی هیأت منصفه
199	بند دوم: بررسی دیدگاه موافقان و مخالفان هیأت منصفه
199	الف) ادله موافقان حضور هیأت منصفه
201	ب) ادله مخالفان حضور هیأت منصفه
204	بند سوم: انتخاب و شرایط هیأت منصفه در دادرسی‌های مطبوعاتی
204	الف) نحوه انتخاب اعضای هیأت منصفه
209	ب) شرایط اعضای هیأت منصفه
211	بند چهارم: نحوه حضور و نقش هیأت منصفه در دادرسی‌های مطبوعاتی
211	الف) نحوه حضور هیأت منصفه در دادرسی مطبوعاتی
217	ب) صلاحیت و حدود اختیارات هیأت منصفه
228	نتیجه‌گیری و پیشنهادها
238	فهرست منابع

چکیده

مطبوعات در دنیای کنونی با توجه به گسترش روابط و مناسبات اجتماعی دارای کارکردهای مثبت فراوانی هستند؛ از جمله انباشت و انفجار اطلاعات، اطلاع‌رسانی، توسعه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، تبادل اندیشه‌ها، توسعه نهضت بیداری، نظارت و کنترل حکومت و گسترش آزادی‌های سیاسی و مدنی؛ و به دلیل همین کارکردهای مثبت، رکن چهارم دموکراسی یا رکن چهارم حاکمیت و مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی خود نیز به حساب می‌آیند؛ به طوری که از نظر نظارت همگانی در اسلام نیز در عصر حاضر بهترین ابزار تحقق قاعده امر به معروف و نهی از منکر است.

نباید از نظر دور داشت که مطبوعات در عین داشتن آثار مثبت فراوان، همچون سایر مصنوعات بشری معضلاتی را برای جامعه بشری می‌توانند به وجود آورند. دگرگونی و نابودی ارزش‌های مثبت انسانی و تحمیل الگوهای ضد ارزشی، تجاوز به حریم زندگی خصوصی افراد، تضعیف امنیت ملی، تشدید احساس ناامنی، تحریک به عداوت‌های نژادی، اخلال در سیستم قضایی، توهین و هتک حرمت افراد و دولتمردان از جمله پیامدهای منفی مطبوعات و توان بالقوه آن در آسیب زدن به اجتماع است. لذا با توجه به این مسائل در حقوق مطبوعات که بدون تردید یکی از پایه‌ای‌ترین حقوق بشری است ما با پدیده‌ای به نام جرایم مطبوعاتی که یکی از حساس‌ترین و مهم‌ترین موضوعات روز جامعه است مواجه و ناچار به ایجاد تعادل بین حقوق و آزادی‌های مطبوعات از سویی؛ و حفظ حقوق و حرمت اشخاص و حکومت از سویی دیگر هستیم.

در راستای ایجاد این تعادل، دولت‌ها مبادرت به وضع قوانینی می‌ورزند که از یک طرف از حقوق افراد حمایت شود و از طرفی هم حقوق و آزادی‌های مطبوعات محدود و ضایع نشود. علی‌ای حال به دلیل اینکه اصحاب مطبوعات تلاششان

در جهت تنویر افکار عمومی است، نمی‌توان تصور کرد جرایمی که در مطبوعات ارتکاب می‌یابد با سوءنیت همراه بوده. به همین جهت قانون‌گذار آیین رسیدگی خاص و افتراقی برای این جرایم در نظر گرفته است؛ به طوری که در اصل 168 قانون اساسی گفته شده: «رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی علنی است و با حضور هیأت منصفه در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. نحوه انتخاب، شرایط، اختیارات هیأت منصفه و تعریف جرم سیاسی را قانون بر اساس موازین اسلامی معین می‌کند».

بنابراین این‌گونه جرایم با توجه به شرایط خاص رسیدگی می‌شوند و آیین دادرسی خاصی بر آن حاکم است که از جمله ویژگی‌های مهم رسیدگی به این‌گونه جرایم (جرایم مطبوعاتی) علنی بودن دادگاه، محاکم صالحه و حضور هیأت منصفه می‌باشد که در نظر گرفتن این ویژگی‌ها در محاکمات مطبوعاتی، می‌تواند تأمین‌کننده آزادی مطبوعات که از مهم‌ترین آزادی‌های عمومی به شمار می‌رود، باشد. به عبارت دیگر علت عمده ارفاق به مطبوعات را باید احترام به اصل آزادی بیان و مطبوعات دانست. از طرف دیگر نیز با توجه به اینکه ارباب جرایم و اصحاب مطبوعات، به دلیل انجام کاری سیاسی و فرهنگی خصیصه سرعت را به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی در اجرای کار مطبوعاتی خود تلقی می‌کنند و این امکان وجود دارد که گاهی اوقات این سرعت عمل آنها سبب ارتکاب فعلی مجرمانه از سوی آنان گردد، لذا عادلانه‌تر این است که محاکمات این افراد به صورت علنی و همچنین با حضور افرادی که منتخب مردم هستند انجام گیرد. به این دلیل که اعضای هیأت منصفه که از اقشار مختلف جامعه برگزیده می‌شوند، بهتر از قضات حرفه‌ای می‌توانند افکار عمومی را انعکاس دهند و در مورد جرایم مطبوعاتی اظهار نظر کنند که به طور مثال آیا انتشار خبر یا

مقاله‌ای خاص، سوءاستفاده از آزادی بوده و در نتیجه جرم محسوب می‌شود و یا صرفاً یک انتقاد اساسی است که در این صورت جرم نخواهد بود.

واژگان کلیدی: جرم مطبوعاتی، علنی بودن دادگاه، هیأت منصفه.

مقدمه

1. بیان مسأله

تأثیر ارتباطات در جهان بر هیچکس پوشیده نیست؛ چرا که آزادی بیان و اندیشه همواره در طول تاریخ به عنوان یکی از آرمان‌های جوامع بشری و در عین حال از اساسی‌ترین ویژگی‌های جوامع دموکراتیک بوده است و برای اجرای این حق، افراد بشر بایستی در ارتباط با یکدیگر باشند؛ بنابراین یکی از مجاری تبلور این آزادی که امروزه هم‌سنگ با رادیو و تلویزیون به ایفای نقش می‌پردازد، رسانه‌های مکتوب نظیر مطبوعات هستند؛ به طوری که امروزه در روابط و مناسبات سیاسی، فرهنگی، اقتصادی بین دولت‌ها، حقوق مطبوعات و میزان تحمل دولت‌ها در این حوزه به یکی از شاخصه‌های تأثیرگذار تبدیل شده است. «حقوق مطبوعاتی به مجموعه قواعدی اطلاق می‌شود که حاکم بر چاپ، انتشار و توزیع تمام مطالبی است که خطاب آن به عموم جامعه باشد. این مجموعه قواعد بر روابط ارگان‌های مطبوعاتی با دولت و مؤسسات عمومی و روابط فی‌مابین مؤسسات مطبوعاتی و همچنین روابط بین مؤسسات مطبوعاتی و نویسندگان و خوانندگان نظارت دارد. به همین جهت با حقوق عمومی، حقوق مدنی، حقوق تجارت و حقوق جزا در ارتباط است و به خاطر این تنوع است که حقوق مطبوعاتی اصولاً به صورت مستقل شکل می‌گیرد.»¹

اصولاً تاریخ جوامع بشری گویای این حقیقت است که با ظهور مطبوعات، تحولات عظیم و رشد فکری و سیاسی و همچنین آزادی عقیده و بیان تحقق پیدا کرده است. در دنیای امروز نیز، شهروند هرکشوری حق دارد از اتفاقاتی که در کشورش یا اقصی نقاط جهان می‌گذرد، اطلاع و آگاهی داشته باشد؛

¹ هاشمی، محمد، *حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*، جلد دوم، انتشارات میزان، چاپ ششم، سال 1381، ص 454.

لذا برای اطلاع یافتن از رویدادها بایستی بتواند از راه روزنامه، نشریات ادواری و رادیو و تلویزیون از انواع تفسیرها، تحلیلها و ابعاد مختلف قضایای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... اطلاع یابد و آنها را با هم مقایسه کند و طبق برداشت و عقیده خود واقعیتها را احراز کند.

نکته‌ای که وجود دارد این است که دولت‌ها حق ندارند به بهانه مصلحت اجتماعی، مردم را در بی‌خبری قرار دهند یا آنان را از حقایق منحرف سازند یا گمراه کنند.²

مطبوعات در دنیای کنونی با توجه به گسترش روابط و مناسبات اجتماعی دارای کارکردهای مثبت فراوانی هستند؛ از جمله انباشت و انفجار اطلاعات، اطلاع‌رسانی، توسعه سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، تبادل اندیشه‌ها، توسعه نهضت بیداری، نظارت و کنترل حکومت و گسترش آزادی‌های سیاسی و مدنی؛ و به دلیل همین کارکردهای مثبت، رکن چهارم دموکراسی یا رکن چهارم حاکمیت و مشارکت مردم در سرنوشت سیاسی خود نیز به حساب می‌آیند؛ به طوری که از نظر نظارت همگانی در اسلام نیز در عصر حاضر بهترین ابزار تحقق قاعده امر به معروف و نهی از منکر است.

نباید از نظر دور داشت که مطبوعات در عین داشتن آثار مثبت فراوان، همچون سایر مصنوعات بشری معضلاتی را برای جامعه بشری می‌توانند به وجود آورند. دگرگونی و نابودی ارزش‌های مثبت انسانی و تحمیل الگوهای ضد ارزشی، تجاوز به حریم زندگی خصوصی افراد، تضعیف امنیت ملی، تشدید احساس ناامنی، تحریک به عداوت‌های نژادی، اخلاف در سیستم قضایی، توهین و هتک حرمت افراد و دولتمردان از جمله پیامدهای منفی مطبوعات و توان بالقوه آن در آسیب زدن به اجتماع است. لذا با توجه به این مسائل در حقوق مطبوعات که بدون تردید یکی از پایه‌ای‌ترین حقوق بشری است ما با

² برای آگاهی بیشتر ن.ک به دو ورژ، موریس، *جامعه شناسی سیاسی*، ترجمه ابوالفضل قاضی، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، سال 1367، صص 310-328.

پدیده‌ای به نام جرایم مطبوعاتی که یکی از حساسترین و مهم‌ترین موضوعات روز جامعه است مواجه و ناچار به ایجاد تعادل بین حقوق و آزادی‌های مطبوعات از سویی؛ و حفظ حقوق و حرمت اشخاص و حکومت از سویی دیگر هستیم.

در راستای ایجاد این تعادل، دولت‌ها مبادرت به وضع قوانینی می‌ورزند که از یک طرف از حقوق افراد حمایت شود و از طرفی هم حقوق و آزادی‌های مطبوعات محدود و ضایع نشود. از طرفی هم به دلیل اینکه اصحاب مطبوعات تلاششان در جهت تنویر افکار عمومی است، نمی‌توان تصور کرد جرایمی که در مطبوعات ارتکاب می‌یابد با سوءنیت همراه بوده. به همین جهت قانون‌گذار آیین رسیدگی خاص و افتراقی برای این جرایم در نظر گرفته است؛ به طوری که در اصل 168 قانون اساسی گفته شده: «رسیدگی به جرایم سیاسی و مطبوعاتی علنی است و با حضور هیأت منصفه در محاکم دادگستری صورت می‌گیرد. نحوه انتخاب، شرایط، اختیارات هیأت منصفه و تعریف جرم سیاسی را قانون بر اساس موازین اسلامی معین می‌کند».

بنابراین این‌گونه جرایم با توجه به شرایط خاص رسیدگی می‌شود و آیین دادرسی خاصی بر آن حاکم است که از جمله ویژگی‌های مهم رسیدگی به این‌گونه جرایم (جرایم مطبوعاتی) علنی بودن دادگاه، محاکم صالحه و حضور هیأت منصفه می‌باشد که در نظر گرفتن این ویژگی‌ها در محاکمات مطبوعاتی، می‌تواند تأمین‌کننده آزادی مطبوعات که همان طور که اشاره شد از مهم‌ترین آزادی‌های عمومی به شمار می‌رود، باشد. به عبارت دیگر علت عمده ارفاق به مطبوعات را باید احترام به اصل آزادی بیان و مطبوعات دانست. از طرف دیگر نیز با توجه به اینکه ارباب جرایم و اصحاب مطبوعات، به دلیل انجام کاری سیاسی و فرهنگی خصیصه سرعت را به عنوان یکی از مؤلفه‌های اساسی در اجرای کار

مطبوعاتی خود تلقی می‌کنند و این امکان وجود دارد که گاهی اوقات این سرعت عمل آن‌ها سبب ارتکاب فعلی مجرمانه از سوی آنان گردد، لذا عادلانه‌تر این است که محاکمات این افراد به صورت علنی و همچنین با حضور افرادی که منتخب مردم هستند انجام گیرد. به این دلیل که اعضای هیأت منصفه که از اقشار مختلف جامعه برگزیده می‌شوند، بهتر از قضات حرفه‌ای می‌توانند افکار عمومی را انعکاس دهند و در مورد جرایم مطبوعاتی اظهار نظر کنند که به طور مثال آیا انتشار خبر یا مقاله‌ای خاص، سوءاستفاده از آزادی بوده و در نتیجه جرم محسوب می‌شود و یا صرفاً یک انتقاد اساسی است که در این صورت جرم نخواهد بود.

2. پیشینه تحقیق

از آنجا که موضوع مورد بحث در حوزه جرایم مطبوعاتی قرار دارد باید گفت تاکنون در این حوزه، کتب، پایان نامه و مقالاتی از جمله کتاب «جرایم مطبوعاتی؛ بررسی تطبیقی سیاست جنایی جمهوری اسلامی ایران و انگلستان» تألیف آقای عباس شیخ‌الاسلامی، کتاب «جرایم مطبوعاتی» نوشته جناب آقای سعید مرتضوی، مقاله دکتر محمد هاشمی با عنوان «تحلیل حقوقی جرایم سیاسی و مطبوعاتی» و همچنین پایان نامه «جرایم مطبوعاتی و مسئولیت کیفری در مطبوعات» نوشته آقای یحیی باقرزاده تهیه و تدوین شده است ولی همگی شامل کلیت رسیدگی به جرایم مطبوعاتی بوده‌اند و در رابطه با مقوله ویژگی‌های رسیدگی به جرایم مطبوعاتی به صورت دقیق تاکنون تحقیقی صورت نگرفته؛ مضافاً به دلیل این‌که بحث جرایم مطبوعاتی از موضوعات مبتلابه جامعه ماست؛ لذا بررسی در خصوص ویژگی‌های رسیدگی به این جرایم لازم و ضروری به نظر می‌رسد.

3. سؤالات تحقیق

سؤال اصلی 1: مبانی افتراقی بودن رسیدگی به جرایم مطبوعاتی چیست؟

سؤال اصلی 2: اصولاً در رسیدگی به جرایم مطبوعاتی، ماهیت

رأی هیأت منصفه برای قاضی دادگاه الزام آور است یا مشورتی؟

سؤال رقیب اصلی 2: در نظام دادرسی ایران رأی هیأت منصفه در موضوع الزام آور است یا مشورتی؟

سؤال اصلی 3: آیا در نظام حقوقی ایران اصل رسیدگی علنی در جرایم مطبوعاتی استثنای پذیر است یا خیر؟

4. فرضیه های تحقیق

فرضیه اصلی 1: مبانی افتراقی بودن رسیدگی به جرایم مطبوعاتی لزوم حفظ و حراست از آزادی بیان و مطبوعات و فرض انگیزه شرافتمندانه مرتکبین جرایم مطبوعاتی است.

فرضیه اصلی 2: اصولاً در رسیدگی به جرایم مطبوعاتی رأی هیأت منصفه در موضوع دعوا برای قاضی دادگاه الزام آور است.

فرضیه رقیب اصلی 2: در نظام دادرسی ایران رأی هیأت منصفه مشورتی می باشد.

فرضیه اصلی 3: در صورت توجه اتهام به مدیر مسئول، رسیدگی علنی است و نسبت به سایر دست اندرکاران جرم مطبوعاتی نظیر نویسنده و موزع امکان رسیدگی غیرعلنی وجود دارد.

5. تعریف مفاهیم و واژگان اختصاصی تحقیق

جرم مطبوعاتی: در زمینه تعریف جرم مطبوعاتی اختلاف نظرهای وسیعی میان حقوق دانان و صاحب نظران علوم ارتباطات وجود دارد اما تعریفی که نسبتاً مورد توافق خیلی از این افراد صاحب نظر قرار گرفته و منطبق با اصل 24 قانون اساسی است عبارت است از این که: «هر جرم مصرح در قانون مجازات اسلامی و سایر مقررات جاری، مشروط بر

اینکه مطبوعات به عنوان ابزار و وسیله ارتکاب آن باشد، جرم مطبوعاتی است.³ بنابراین خصیصه اصلی اینگونه جرایم این است که اولاً وسیله در تحقق عنصر مادی آن نقش دارد و آن مطبوعات است، ثانیاً در عنصر مادی این جرم، انتشار شرط است.

علنی بودن دادگاه: علنی بودن دادگاه که قانونگذار در قانون اساسی به آن تصریح کرده تناسبی واقعی و حقیقی با فعالیت‌های مطبوعاتی دارد؛ چرا که اصولاً جرم مطبوعاتی در ارتباط با مسائل مرتبط با جامعه و در ارتباط با مخاطبان آن که عموم مردم هستند رخ می‌دهد؛ بنابراین ویژگی علنی بودن، زمینه‌ای برای قضاوت عموم مخاطبان نسبت به جرم مطبوعاتی را فراهم می‌آورد. در واقع قانونگذار با تأکید بر لزوم علنی بودن دادگاه در صدد بوده است برای مطبوعات حریم امنی ایجاد کند؛ چرا که همیشه عرصه فعالیت مطبوعات متوجه مراکز قدرت و حاکمیت است و در واقع همواره یک سوی آن نقادی از حاکمیت است و چون آن‌ها دارای قدرت هستند، به راحتی می‌توانند با مطبوعات که یک نهاد مدنی و واسط محسوب می‌شوند، برخورد کنند. قانون اساسی با این اصل یک نوع ایمنی ایجاد کرده تا روزنامه نگاران و اصحاب مطبوعات در این حریم امن بتوانند رسالت خود را انجام دهند.

هیأت منصفه: در این خصوص تعاریف متعدد و متنوعی ارائه شده است که به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌گردد. «گروهی از افراد منتخب هستند که با استماع حقایق موجود در جریان دادرسی در خصوص تقصیر یا عدم تقصیر متهم اتخاذ تصمیم می‌کنند.»⁴ «هیأت منصفه که آن را به نهاد قضایی

³ معاونت آموزش قوه قضاییه، *بررسی تحلیلی جرایم مطبوعاتی*، انتشارات جاودانه، چاپ اول، سال 1387، ص 21.

⁴ *Oxford Advanced Learners Dictionary*; Fourth edition; London; oxford; University press; 1994; p. 679.

مردمی⁵ تعبیر می‌کنند، عبارت از مجموعه‌ای از افراد عادی است که با داشتن شرایط اخلاقی و توانایی‌های خاص و استقلال رأی و فکر به عنوان نماینده افکار عمومی برای شرکت در برخی از دادگاه‌های کیفری و همکاری با قضات حرفه‌ای در امر قضاوت دعوت می‌شوند.⁶ «هیأت منصفه گروهی از اشخاص غیررسمی هستند که در رسیدگی به پاره‌ای از جرایم، تحت شرایط خاصی با قضات دادگاه‌ها همکاری می‌کنند.»⁷ و تعاریف متنوع دیگر. خصوصیت اصلی هیأت منصفه را می‌توان در این دانست که در ترکیب این هیأت از افراد عادی جامعه استفاده می‌گردد و همچنین سرنوشت دادرسی از طریق اختیار اظهار نظر در خصوص صحت و سقم اتهامات وارده به این نهاد مردمی واگذار می‌گردد.

شرکت این هیأت در دادگاه‌های کیفری سبب می‌گردد تا این دادرسی‌ها ضمن این‌که اهمیت قضایی دارند، جنبه مردمی هم به خود بگیرند و افکار عمومی و وجدان عمومی بتوانند حضور خود را در کنار دستگاه قضایی ثابت کنند. اعضای هیأت منصفه باید به گونه‌ای انتخاب شوند که بتوان آن‌ها را نمایندگان افکار عمومی و طبقات مختلف جامعه تلقی کرد؛ لذا این‌طور تصور می‌شود که با حضور آن‌ها در محاکم، بخشی از انتظارات افراد جامعه از عدالت و دادگستری تأمین می‌شود. دلیل این‌که چرا جرایم مطبوعاتی باید با حضور هیأت منصفه مورد رسیدگی قرار بگیرد به ماهیت دوگانه این جرایم برمی‌گردد که اقتضا می‌کند رسیدگی به آن‌ها تابع آیین خاصی باشد و از سایر رسیدگی‌های قضایی متمایز شود.

---

⁵ Juridiction populaire

⁶ هاشمی، محمد، «تحلیل حقوقی جرایم سیاسی و مطبوعاتی»، *مجله تحقیقات حقوقی*، شماره 10، تابستان 1371، ص 121.

⁷ جعفری لنگرودی، محمدجعفر، *ترمینولوژی حقوق*، انتشارات بنیاد راستاد، سال 1363، ص 765.

جرایم مطبوعاتی علاوه بر ماهیت قضایی دارای ماهیت سیاسی- اجتماعی نیز هستند؛ لذا در رسیدگی به این جرایم باید ملاحظات سیاسی- اجتماعی را از نظر دور نداشت.

6. روش تحقیق

روش تحقیق در این پایان نامه توصیفی- تحلیلی بوده است؛ به عبارت دیگر ابتدا موضوع مطبوعات و جرایم مطبوعاتی تبیین و توصیف شده است آنگاه با توجه به اطلاعات به دست آمده و اهمیت موضوع به تحلیل و بررسی این مهم و ویژگی‌های رسیدگی به این‌گونه جرایم پرداخته‌ایم. روش گردآوری اطلاعات نیز به شیوه کتابخانه‌ای بوده است.

7. سازماندهی تحقیق

این رساله علاوه بر مقدمه، دارای دو بخش و همچنین یک قسمت نتایج و پیشنهادهای است. بخش نخست مشتمل بر سه فصل است. در فصل اول از این بخش، به تبیین مفاهیم جرایم مطبوعاتی که شامل مفهوم جرم، مفهوم و ویژگی‌های مطبوعات، مفهوم آزادی مطبوعات و مفهوم جرایم مطبوعاتی می‌باشد، پرداخته‌ایم. در فصل دوم، مبانی و تاریخ جرایم مطبوعاتی را در حقوق ایران مورد بررسی قرار داده‌ایم. فصل سوم نیز به مسئولیت کیفری در جرایم مطبوعاتی اختصاص داده شده است.

ذیل بخش دوم رساله که تحت عنوان صلاحیت و آیین رسیدگی به جرایم مطبوعاتی می‌باشد، طی سه فصل، انواع صلاحیت‌ها و مراجع صالح به رسیدگی به جرایم مطبوعاتی، آیین دادرسی مشترك در جرایم مطبوعاتی و سایر جرایم و همچنین آیین دادرسی مختص برای جرایم مطبوعاتی به تفصیل بیان گردیده است.

بخش اول

کلیات مربوط به
جرایم مطبوعاتی

وجه غالب حوزه حقوق مطبوعات به حقوق و آزادی عقیده و بیان مربوط می‌شود. چون مطبوعات همیشه به عنوان مهم‌ترین پشتیبان آزادی عقاید سیاسی، مذهبی، فلسفی و ادبی تلقی شده⁸ و همچنین آزادی مطبوعات کمال مطلوب هر جامعه سیاسی و بهترین پشتیبان حقوق مردم در مقابل مظالم اجتماعی دولت‌ها به شمار می‌رود⁹ و همواره به عنوان یک پدیده آرمانی مورد توجه است. بنابراین در صورتی که افراد از آزادی بیان برخوردار باشند می‌توانند عقاید خود را هر چند مخالف با عقاید دیگران باشد بیان کرده و این مسأله سبب رشد و شکوفایی خواهد گردید. لذا زمانی که بتوان این عقاید و افکار را آزادانه در مطبوعات منتشر نمود، می‌توان ادعا داشت که آزادی مطبوعات در کشور محقق شده است. اما از سوی دیگر توجه به این نکته ضرورت دارد که این پدیده آرمانی علاوه بر نقش مثبت و مفیدی که ایفا می‌کند در برخی مواقع نیز به عنوان عنصری خطرناک قادر خواهد بود که با قدرت ذاتی خود آسیب‌ها و تباهی‌های گوناگونی را متوجه جامعه نماید. به عبارت دیگر در هر جامعه‌ای آثار سوئی برای آزادی مطبوعات متصور است مانند؛ انتشار مطالب خلاف عفت عمومی و خلاف اخلاق حسنه، توهین به مقدسات و نشر اکاذیب.

نظام اجتماعی برای رفع آثار سوء رفتارهای اصحاب مطبوعات، ضمانت‌های اجرایی را در نظر گرفته است که به دلیل ماهیت ویژه مطبوعات و نقش بسزای آن‌ها در شکوفایی فرهنگی و سیاسی جامعه، آیین رسیدگی به این تخلفات از ویژگی‌های خاصی برخوردار است. اما هر سیستم قضایی پیش از اعمال آیین رسیدگی ویژه مطبوعات لازم است ماهیت اختلاف را شناخته و سپس به انتخاب آیین دادرسی مناسب

⁸ هاشمی، محمد، پیشین، ص 117.

⁹ هاشمی، محمد، *حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران*، پیشین، ص 455.

اقدام نماید. لذا پیش از ورود به ماهیت مسائل مربوط به آیین دادرسی تخلفات مطبوعاتی لازم است تعریفی جامع و مانع از جرم و مطبوعات به دست داده شود و سپس به تاریخچه‌ای از قوانین مربوط به مطبوعات در حقوق ایران اشاره گردد.